

Людмила Ольховська

ПЕТРО ПЕТРОВИЧ РОТАЧ. ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА СПРАВЖНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛІГЕНТА

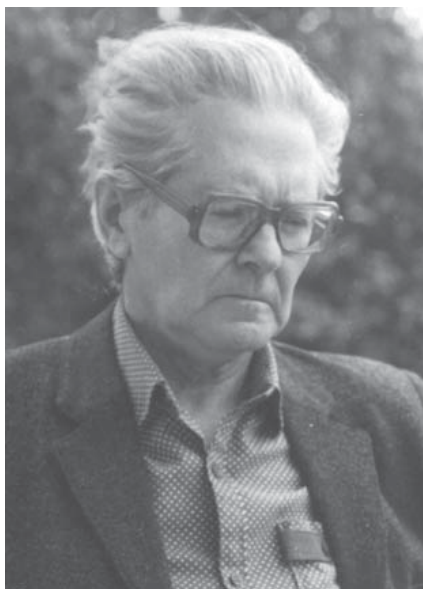
Однією з найхарактерніших постатей в історії культури є так званий «місцевий патріот» – людина, котра кровно зріднилася зі своїм краєм, залюблена в його історію, культуру, природу, горда тим, що рідна її серцю провінція була ареною діяльності тих чи тих видатних діячів: письменників, художників, учених. Із кола таких «місцевих патріотів» і виходять, на погляд одних, диваки, на погляд інших – цінні особи, які витрачають своє життя (замість того, щоб зробити його благополучним, це теж із погляду пересічного громадянина) на багаторічну титанічну працю серед архівного, бібліотечного або музейного пилу. Цим людям ми зобов'язані цікавими, а то й парадоксальними знахідками, публікаціями першоджерел із точними коментарями, виданням унікальних книг, серед яких є навіть словники й енциклопедії. До цієї когорти подвижників-безсеребренників, безумовно, належав і Петро Петрович Ротач.

Уперше ми зустрілися 1979 року. Зустрічі наші були діловими: я, відповідальна за фонди, експонати (книги та документи) видавала, Петро Петрович їх вивчав, робив виписки. Ми якось відразу перейнялися симпатією одне до одного, мабуть, угледівши навзаєм спільну літературну душу. Яким же мені запам'ятався мій старший колега-філолог? Цікаво, що сьогодні я вже старша від нього, тодішнього. А 35 літ тому цей чоловік справив на мене враження особи, яка веде суто інтелектуальне життя, я б могла, услід за Мариною Цветаєвою, повторити

її слова про батька, професора Івана Цветаєва: «Был равнодушен к любому столу, кроме письменного», але вже стосовно Петра Петровича. Вочевидь, ніякі інші столи: ломберні (для гри в карти) чи обідні не могли його привабити, це було абсолютно ясно.

Але цих зустрічей у стінах музею могло і не бути. Прекрасно пам'ятаю, як напередодні першого візиту П. Ротача в кімнату фондів прибігла тодішня директорка і повідомила, що до нас прийде один дослідник-філолог з інженерно-будівельного інституту, але краще йому нічого не видавати, бо він у роки війни виявив себе не так, як належало, і тому ідеологічний відділ обкому партії проти, щоб ця непевна особа вивчала бібліотеку Короленка. Я була молодою, наївною й, чесно кажучи, здивувалася: як же так, бібліотека Короленка повинна бути доступною

для всіх дослідників, і передусім для викладачів вузу. До того ж виявилось, що цей «ворог народу» ще й доводиться чоловіком моєї колезі-науковцю з багаторічним стажем із музею І. П. Котляревського Аллі Олександрівні Ротач, з якою я часто поверталася разом додому, обмінювалася книжками («Майстром і Маргаритою» М. Булгакова, наприклад), думками про прочитане. Згодом чи то обком партії послабив свою пильність, чи то директор, зважаючи на знайомство з Аллою Олександрівною, стала більш милостивою, але я, видаючи в перші дні книги потайки, дуже скоро перейшла в майже легальний стан. Мушу додати, що «Зорю Полтавщини» 1970 року з «Чортополохом» мені все

Письменник і літературознавець
Петро Петрович Ротач (1925–2007)

ж підсунули, і я її прочитала. Пам'ятаю, подумала тоді: як же цій людині важко жити в нашій маленькій Полтаві!..

Результатом походів науковця-дослідника П. Ротача до наших фондів стала публікація в авторитетному всесоюзному виданні «Альманах бібліофіла» (Вип. XI, 1981 р.) зі звичним для тих часів накладом (вдумайтеся тільки!) 50 тис. екз. Стаття називалася вельми скромно: «Из книг В. Г. Короленко». Один примірничок книги Петро Петрович приніс у музей із таким промовистим дарчим написом: «Музею В. Г. Короленко в Полтаве. Счастлив был прикоснуться к книгам, принадлежавшим Владимиру Галактионовичу, и начать их исследование. Надеюсь продолжит эту работу в будущем». Мені чується між цих стриманих, увічливих рядків благання: та дайте, дайте ж змогу працювати! Книга була відразу занесена мною до основного фонду збереження. Крім готової публікації, до музею надійшла солідна картонна коробка з картотекою – описом усіх книг короленківської бібліотеки – результат титанічної праці П. Ротача, який дозволяє проникнути у творчу лабораторію літературознавця. Зазначимо, що картотека написана від руки та доповнена численними газетними вирізками інших авторів із теми. І досі мене (а я за свій солідний музейний вік бачила-перебачила дослідників!) вражає рідкісна добросовісність та чітке усвідомлення свого призначення цієї скромної людини.

У ту пору мені, ще зовсім молодому й неознаному науковцеві, в роботі часто допомагав словник П. Ротача «Літературна Полтавщина», який публікувався в журналі «Архіви України».

Петро Петрович завжди відгукувався на запитання й відвідував наш музей у традиційні дати: День народження та День пам'яті В. Г. Короленка. Приходив із подарунками – книгами. Книги були не прості, а, скажемо так, фірмові, від Ротача. Вони супроводжувалися розгорнутими дарчими надписами, вклейками з особистих рукописних листів столичних короленкознавців до полтавського дослідника стосовно саме цієї книги та вирізками з газет на цю ж тематику. Зрозуміло, що такі доповнення перетворювали звичайні тиражовані видання на надзвичайно цінні експонати. Чотири останні надходження з книг та документів П. Ротача в такому стилі були отримані мною вже від удови бібліофіла. Вони поповнили музейну добірку 2015 року.

Книги Петро Петрович дарував, але виступів його на наших літературно-музичних вечорах я не пам'ятаю, вірогідно, їх і не було, хоч кому-кому, а героєві моєї оповіді було що сказати. Набагато пізніше я дізналася, що Петро Петрович пише вірші, й дещо з його поезій прочитала. Жалкую, що в нашому літературному музеї вони не звучали. Гадаю, причиною такого мовчання була скромність, притаманна Ротачеві, небажання себе вип'ячувати, а то й більш глибокі обставини, на кшталт нагляду КДБ, про які я дізналася набагато пізніше.

А потім – у 2000 р. – з'явилася на світ у полтавському видавництві «Верстка» невеличка за накладом (150 екз.) книжечка «Я зробив, що міг...». Листи проф. П. Митропана з Югославії до П. П. Ротача у Полтаву 1965–1988 рр.». Не так багато книг (а я, повірте, активний читач) я ковтала з такою насолодою! Та це ж повна картина полтавського життя 100-річної давнини, доби В. Короленка, Панаса Мирного, І. Павловського, передана колишнім полтавським юнаком, а пізніше – емігрантом, філологом, професором сербського університету Петром Митропаном. Але ж це він не просто згадує, це Петро Петрович веде його думку, задаючи йому запитання, уточнюючи, фіксуючи увагу на важливих подіях, відомих людях. Ось така методологія, що покликана вхопити ту натуру, що відходить. Скільки я на самому початку свого музейного життя таких можливостей утратила, скількох людей не розпитала, а їхні спогади не занотувала!.. Не встигла, а Петро Петрович устиг! За всіх нас...

Одного прекрасного дня до мене дійшла звістка про те, що Петру Петровичу Ротачу надана президентська довготривала стипендія, і я відчула задоволення й полегшення: абсолютно справедливе й навіть необхідне рішення. Хто-хто, а ця людина заслуговує; нехай хоч би на схилі свого гідного життя відчує наш дорогий Петро Петрович полегшення, відійде від побутових проблем, тоді ж більше часу і сил залишиться в нього для творчої роботи.

Стало вже банальним наприкінці спогадів спростовувати висловлювання про те, що незамінних людей немає, а стверджувати, що вони є. Або ще модніше зараз діяти за фен-шуй: радіти, що якісь люди йдуть із твого життя, і тоді на зміну їм прийдуть (так обіцяє це вчення) нові, потрібні тобі знайомі, приятелі, друзі. Можливо, це так. Але на тому місці, де був Петро Петрович Ротач, уже 7 років порожнеча і протяги.